

FORSKNING

FRÅN KAIROGENIZAN TILL ÖKENGROTTORNA

Hebreiskans studium förr och nu

Av professor OSCAR LÖFGREN

År 1506, för jämnt 450 år sedan, gav den lärde tyske humanisten Johann Reuchlin ut ett litet arbete i tre böcker med titeln »De rudimentis Hebraicis». Genom denna nog så ofullkomliga framställning av hebreiskans grammatik och ordskatt öppnades dörren till studiet av Gamla testamentets grundspråk vid Europas lärosäten. Dittills var det hebreiska studiet en rent juridisk disciplin, som bedrevs särskilt intensivt i Spanien och Frankrike, först med arabiska, senare med nyhebreiska som litterärt medium. Sin höjdpunkt nådde detta filologiska författarskap med David Kimchi (död 1235). Han tillhörde en litterärt produktiv sydfransk judesläkt och skrev bl. a. en hebreisk grammatik och ett utförligt lexikon, vilka båda blev normgivande för hebreiskans studium under flera århundraden. Nu, i och med Reuchlins initiativ, upphörde studiet av Gamla testamentets text och språk att vara en specifikt juridisk angelägenhet och blev en uppgift även för kristna exegeter och filologer.

Reformatörerna var från början i arbetet på bibelns översättning och utläggning medvetna om betydelsen av Hebraea veritas »den hebreiska sanningen», i motsats till det dominerande inflytande som inom medeltidskyrkan utövades av de gamla översättningarna till grekiska och latin, Septuaginta och Vulgata. Denna tendens ledde till det tridentinska kyrkomötets beslut år 1546 om Versio Vulgata som katolska kyrkans officiella bibeltext. Gentemot denna autoritära tendens fullföljde Luther och Melancthon linjen från fornkyrkans stora textforskare Origenes och Hieronymus, en linje som senare hade brutits.

Även för den utombibliska, senjudiska litteraturen på hebreiska och arameiska fick Reuchlin stor betydelse genom sitt toleranta utlåtande om förhållandet till judarnas skrifter. Visserligen fick hans antagonist, den från judendomen övergångne dominikanen Pfefferkorn, i sista hand påvens stöd i sitt konfiskatoriska nit. Men den redan påbörjade aktionen mot judarnas

handskrifter och böcker blev hejrad, och därmed räddades oersättliga litterära värden.

Det hebreiska boktrycket hade startat tidigt i Italien. Redan 1488 utkom hela Gamla testamentet. Luther använde för sin bibelöversättning en Brescia-upplaga, tryckt 1494. Talmudtraktater utgavs sedan 1484 i Soncino och Pesaro. En osjälvisk insats för den judiska litteraturens spridning gjorde holländaren Daniel Bomberg i Venedig. Mellan åren 1515 och 1538 gav den kristne köpmannen ut 186 texter på hebreiskt alfabet, men satte därvid till hela sin förmögenhet, fyra millioner i guld.

Knappt hade Bomberg med hjälp av sina korrektorer, de till kristendomen omvända judiska lärda, Felix Pratensis och Jakob Ben Chajjim, avslutat jättearbetet med tryckningen av Talmud, förrän man grep sig an med den s. k. rabbinbibeln, dvs. Gamla testamentet med olika utläggningar. Den utkom 1524–25 i fyra folioband. Om den höga kvaliteten hos denna upplaga, som dock genomgående vilar på unga handskrifter, vittnar bäst det faktum att Ben Chajjims text dominerat alla följande editioner av den hebreiska bibeln fram till 1929. Först då, för tredje upplagan av Kittels Biblia Hebraica, lades en bestämmd handskrift av god kvalitet och relativt hög ålder till grund. Valet föll på en Leningradhandskrift, kopierad år 1008. Även så är den reella skillnaden obetydlig

och inskränker sig till några ortografiska detaljer. Så fast och enhetlig var redan på 900-talet Gamla testamentets text, som judiska skriftlärda, de s. k. masoreterna, fixerade på 600- och 700-talet genom ett sinnrikt vokaliseringssystem.

Det hebreiska språkstudiet vid universiteten var länge närmast en teologisk angelägenhet. Även de professorer i orientaliska språk som upprättades bl. a. i Uppsala tillkom närmast för studiet av bibeln och dess översättningar. En passus ur 1655 års konstitutioner för Uppsala universitet bekräftar detta, men visar också en lovvärd strävan till allsidighet. Där nämns utom hebreiskan: kaldeiska (numera kallad bibelarameiska), targumiska, syriska, arabiska och rabbinska (dvs. nyhebreiska). Jag nämner inom parentes att den av von Schlözer 1781 präglade termen semitiska språk infördes vid detta lärosäte drygt ett århundrade senare, år 1874, medan Lunds universitet alltjämt fasthåller vid den föråldrade benämningen »österländska språk».

Först i början av 1800-talet friggjorde den tyske teologen Wilh. Gesenius den hebreiska filologien och ställde den på en fast vetenskaplig grund genom sin grammatik, sin Handwörterbuch och sin Thesaurus. Forskningens framsteg, särskilt på etymologiens område, har medfört en lång rad bearbetningar av Gesenius' handböcker,

men än idag svävar hans ande över det hebreiska språkstudiet.

Den jämförande historiska språkforskningen, som kring sekelskiftet höll sitt intåg inom semitistiken främst tack vare Carl Brockelmann, framkallade nya grammatiska bearbetningar av stoffet. Stora förtjänster inlades på detta gebit av min företrädare i Göteborg, Pontus Leander. Den stort upplagda Hebräische Grammatik som han utarbetade tillsammans med tysken Hans Bauer fullföljdes tyvärr icke utöver ljud- och formläran. Först i detta årtionde har vi fått en efter konsekvent språkhistorisk metod uppbyggd hebreisk grammatik med utförlig syntax, tack vare min företrädare i Uppsala, H. S. Nyberg.

1955 års reform av den svenska teologiska utbildningen, med slopande av teologisk-filosofisk examen, flyttade den numerära tyngdpunkten i hebreiskans studium från humanistisk till teologisk fakultet. Detta innebär principiellt en återgång till förhållandena under 1600- och 1700-talet. Den solida filologiska grundval för exegetiska studier som garanterades av teologisk-filosofisk examen kan omöjligen hinna läggas under den starkt komprimerade teologiska studiegången. Jag är övertygad om att sista ordet ännu inte sagts i denna fråga. Exegetikens och den semitiska filologiens gemensamma intressen bör här kunna samordnas.

Under fyra av de fyra och ett halvt århundrade som gått, sedan

Reuchlin tog sitt betydelsefulla initiativ, har det hebreiska studiets förutsättningar varit i hög grad statiska. Omfånget av den klassiska hebreiska litteraturen — dvs. Gamla testamentet enligt dess på 100-talet e. Kristus fixerade kanon — har inte nämnvärt berikats genom de arkeologiska utgrävningarna sedan 1800-talets mitt. Dessa har endast skänkt oss några korta inskrifter och ostrakatexter. Den gammaltestamentliga textens ovanliga fasthet i detaljer — i sista hand ett verk av masoretfamiljen Ben Ascher i Tiberias — hade inte rubbats. Inga äldre manuskript till Gamla testamentet hade påträffats än de på 800- och 900-talet skrivna mönsterhandskrifterna av Ben Aschers skola. Den totala frånvaron av litterära texter från syro-feniciskt och äldre kanaaneiskt kulturområde gjorde att hebreiskan både litterärt och språkligt framstod som en tämligen isolerad företeelse.

Sedan sekelskiftet har detta statiska läge radikalt förändrats genom en rad lyckosamma fynd eller fyndkomplex. De är, i kronologisk ordning: texterna från genizan i Kairo, vidare de alfabetiska kilskriftstexterna från Ras Schamra, slutligen grottfynden i Judaöknen. Tack vare dessa var för sig epokbildande upptäckter kännetecknas läget inom den hebreiska sektorn av semitistiken nu av en stark utveckling och progressivitet.

Många viktiga fynd, ej minst inom handskriftsforskning och ar-

keologi, kan med rätta räknas till »slumpens skördar». Någon gång är man frestad att tala om »slarvets skördar», såsom då vederbörande under århundraden glömt att röja ur en geniza, en skräpkammare, tillhörig en liten synagoga i Kairo. I det fönsterlösa utrymmet, som bara kunde nås på en stege, hade samlats en mängd söndriga texter, handskrivna och i mindre utsträckning även tryckta. Rätteligen borde de heliga texterna ha behandlats enligt gammal judisk sed, som föreskriver högtidligt jordande för att undvika profanering. Kort före sekelskiftet visade det sig, att den dittills nästan helt bortglömda skräpkammaren i verkligheten var en skattkammare.

Solomon Schechter, som då var lektor i talmudiska vid universitetet i Cambridge, har förtjänsten av att genizans smutsiga och brokiga innehåll blev tillvarataget och ordnat. Hela antalet större och mindre fragment uppgår till ca 200 000, varav huvudparten gått till Cambridge. Där förvaras 160 lådor, av vilka en fjärdedel innehåller bibeltexter, en åttondel arabiska dokument. Resten består av utombibliska texter på hebreiska eller arameiska. En avsevärd del av materialet väntar ännu på bearbetning.

Mest uppseende väckte en rad fragment av Jesus Syraks bok på hebreiska, alltså originalet till den bland Gamla testamentets apokryfer ingående grekiska översättningen. En annan nyhet, vars verk-

liga betydelse först på sistone blivit klarlagd, var några sidor ur en okänd skrift från en senjudisk sekt, bäst känd under namnet »Damas-kusskriften». Den största principiella betydelsen fick dock genizan för kännedomen om masoreternas verksamhet. Efter ett omfattande och mödosamt studium av gamla bibelfragment kunde tysken Paul Kahle i sina arbeten »Masoreten des Ostens» och »Masoreten des Westens» kasta helt nytt ljus över det äldsta arbetet på den hebreiska konsonanttextens vokalisering och påvisa olika system som varit i bruk vid masoretskolorna i Palestina och Babylonien, innan skolan i Tiberias tog hem segern. Man var därmed kommen ett långt stycke närmare vokalisationens första fas på 600-talet e. Kr. Konsonanttexten framstod däremot i genizafragmenten alltjämt som oföränderligt fast och enhetlig, och till lösningen av dess texthistoriska gåta kunde genizan endast ge obetydliga bidrag. Det skulle dock endast dröja några årtionden, innan man kunde tränga bakom den »järnridå» som tycktes dragen för bibeltextens tidigare öden.

1949 kom som en blixtnyhet från klar himmel de första nyheterna om upptäckten två år tidigare av hebreiska bokrullar och fragment i en liten grotta nära Döda havet. Största överraskningen var den kompletta Jesajarulle och den nästan fullständigt bevarade regel för en judisk asketisk sekt från tiden

omkring Kristi födelse som räddades åt vetenskapen ur skyddande lerkrukor tack vare arabiska herdar. Som mina läsare säkerligen vet, har detta fynd fått en fortsättning, ja, flera fortsättningar i andra grottor inom Judaöknen och kring kvarlevorna av det förkristliga kloster där detta bibliotek varit uppställt, studerats och till stor del helt visst även skapats. Vid de nu slutförda utgrävningarna av ruinen, som av araberna kallas Qumrån, har man funnit rester av samfundets scriptorium, med skrivpulpeter och bläckhorn med torkat bläck.

Medlemmarna av detta judiska »nya förbund» har levat i egendomsgemenskap, under fastor, reningar och gemensamma måltider med bröd och vin. Starka skäl talar för att vi här återfunnit högkvarteret för den tredje stora senjudiska sekten — jämte fariséer och sadducéer — de s. k. essenerna eller esséerna. Dessa nämns inte i Nya testamentet men beskrivs ganska utförligt av Josefus, ja t. o. m. av romaren Plinius d. ä. i hans *Historia naturalis*. Den tidigare nämnda Damaskusskriften stammar utan tvekan från samma sekt, man har funnit rester av flera exemplar i grottorna.

De fulla konsekvenserna ur denna märkliga fyndserie kan ännu inte dragas, varken ideologiskt, litterärt eller språkligt. Materialet är ännu till stor del obearbetat, även om de viktigaste texterna nu torde

vara i huvudsak kända. Jag skall här endast framhålla några väsentliga fakta för hebreiskans del.

För första gången har vi nu fått tillgång till hebreiska bibeltexter från århundradena närmast före och århundradet efter Kristi födelse. Den fullständiga Jesajarullen dateras allmänt till 100-talet f. Kr. och är därmed ungefär ett årtusende äldre än de äldsta tidigare kända handskrifterna. Flertalet texter torde vara skrivna mellan 100 f. Kr. och 70 e. Kr., då kriget mot romarna och Jerusalems fall tvang den essenska kolonien att överge sitt kloster i Qumrån och deponera sitt bibliotek och sin förmögenhet i gömställen i grannskapet. Detta bibliotek har varit väl försett med bibeltexter. Nästan alla kanoniska böcker är företrädda bland fragmenten, särskilt talrikt de fem Moseböckerna och profeterna. Texten saknar helt vokaler, är skriven i kolumner på skinn och har — i motsats till de grekiska och latinska majusklerna — mellanrum mellan orden.

Den konsonanttext som sedermera vokaliserades av masoreterna har i flertalet texter återfunnits i just samma form redan på detta tidiga stadium, fem eller sex århundraden före början av masoreternas verksamhet. Den kan alltså med säkerhet påstås vara en ursprunglig textform, som tack vare strängaste skrivardisciplin bevarats oförändrad genom århundraden. Hypotesen om en allmän revision

av Gamla testamentets text ungefär samtidigt med fastställandet av kanon på 100-talet e. Kr. förlorar därmed all sannolikhet.

I ett avsevärt antal texter har vi å andra sidan fått belegg för en i detaljer avvikande textform, med annan ortografi och tydlig anknytning till den i Septuaginta förutsatta traditionen. Den fullständiga Jesajarullen tillhör denna, om man så vill, folkligare texttyp som i många fall kan korrigera den masoretiska texten men i stort sett är den underlägsen i fasthet och precision. Vi skulle alltså här ha ett förstadium resp. en parallell till den alexandrinska textform som kodifierades i grekisk översättning under Ptoleméerna till tjänst för de helleniserade judarna i Egypten.

Den starkt begränsade litteraturen på klassisk hebreiska har genom grottfynden fått avsevärda tillskott. Bland dessa märkas: a) den redan nämnda Samfundsordningen, med regler för det »nya förbundets» församling och noga graderade straff för olika förseelser; b) en samling lovpsalmer i nära efterbildning av mönster från Psaltaren; c) en av nationellt patos fylld skrift, kallad »Striden mellan ljusets och mörkrets barn», dvs. mellan fromma och gudlösa. Alla dessa texter har nyligen utgivits. En särskild grupp utgöres av kommentarer till bibliska böcker. Nästan helt bevarad är en kuriös kommentar till profeten Habackuk, med tillämpningar på samtiden och »rätt-

färdighetens lärare». Denne synes vara sektens stiftare eller ledare, som misshandlats av den officiella judendomens överhuvud i Jerusalem. Fragment finns av liknande utläggningar till Jesaja, Nahum, Mika och Psaltaren. Den förut vanliga uppfattningen att judarna först under medeltiden börjat kommentera Gamla testamentet vederlägges klart av dessa fakta. Man har också påträffat parafrafer av bibelböcker, närmast motsvarande den i den senjudiska litteraturen vanliga kategorien »midrasch». En nyligen med svårighet öppnad rulle visade sig innehålla en parafrafer till en del av 1 Mosebok, i detta fall var språket dock arameiska. Men till den flitigt studerade 5 Mosebok finns en hebreisk parafrafer. Fragment av Henoks bok och Jubiléernas bok, om vilkas grundspråk man tvistat, visar att de författats på hebreiska.

Hebreiskan skulle enligt allmänt vedertagen uppfattning ha upphört att talas i Palestina efter judarnas återkomst från Babylon, där de lärt sig arameiska, som omkring denna tid blev kanslispråk vid perserhövvet. På Jesu tid skulle arameiskan helt ha segrat. Mot denna uppfattning har nyligen prof. Birkeland i Oslo opponerat i en skrift. Han förfäktar där att Jesus talade hebreiska till det enkla folket, inte arameiska som var överklassens och de bildades språk. Bland grotttexterna har man funnit ett antal arameiska texter, men de är relativt få. Hebreiskan dominerar

starkt. Vad som är viktigare: ännu under det andra judiska upprorets tid ca 130 e. Kr. skriver man hebreiska både i privatbrev och affärsdokument. I en grotta mitt inne i Judaöknen har man hittat en liten papyrusbiljett skriven av upporsledaren Ben Koseba. Dennes namn har i traditionen förändrats, antingen i förhärilgande syfte till Bar Kochba »stjärnans son» i anknytning till ett bekant bibelställe, eller också med nedsättande tendens till »lögnsens son» Ben Kozeba, efter hans misslyckande och fall. Denna papyrus och några affärsdokument från samma plats är avfattade på hebreiska, vilket ger ett oväntat stöd åt tesen om hebreiskans kvarlevande i folkliga sammanhang.

Den hebreiska paleografien har kommit i en helt ny situation. Tidigare fanns bara ett fåtal korta inskrifter eller amuletter bevarade från tiden närmast före och efter Kristi födelse. Nu äger vi ett rikt material, där man kan följa bokskriftens utveckling under mer än två århundraden, och vi har nu avsevärt större möjlighet till datering på paleografiska kriterier. De gjorda tidsbestämningarna har också i stora drag bekräftats vid kontroll med radiumhaltigt kol, applicerad på de linnehöljen som skyddat bokrullarna.

Den fullständiga Jesajatexten uppvisar en egenartad ortografi, som gör intryck av att vara synnerligen ålderdomlig. Det frikostigare

bruket av s. k. vilbokstäver, t. ex. av Waw för att beteckna u eller o, Jod för att antyda i eller e, gör det möjligt att konstatera, att uttalet vid denna tid (150 f. Kr. eller tidigare) på åtskilliga punkter avvikit från den tradition som fixerades av masoreterna i Tiberias åtta eller nio århundraden senare. Förhållandet exemplifieras enklast i namnen Sodom och Gomorra. Dessa namnformer har av oss övertagits från Septuagintas grekiska former Σόδομα och Γόμορρα. Den masoretiska traditionen läser däremot Sedom och 'Amora, med mycket kort vokal i första stavelsen. Jesajarullen har i båda fallen Waw efter första konsonanten, vilket pekar mot samma uttal som i grekiskan, med o i första stavelsen.

Åtskilliga problem i den hebreiska ljud- och formläran torde få tas upp till ny prövning i belysning av det nya materialet. Ett annat värdefullt hjälpmedel har kommit i dagen, dels i form av genizafragment, dels i en palimpsesthandskrift tillhörig Biblioteca Ambrosiana i Milano. Det rör sig om rester av Origenes' stora sexkolumniga bibelverk Hexapla, vars andra kolumn innehöll den hebreiska texten i grekisk omskrift. Sedan femtio år har den lärde prefekten för Vatikanbiblioteket, kardinal Giovanni Mercati, arbetat på att dechiffrera de 150 verser ur Psaltaren som stått att läsa på palimpsesten i Ambrosiana. 1943 gjorde den danske sogneprästen Einar Brønno

dessa fragment av Origenes' transkription till föremål för en ingående undersökning av hebreiskans morfologi och vokalism.

De nya texterna från ökengrotterna utfyller stora luckor i vår kännedom om den hebreiska litteraturens historia under tiden från mackabéerna fram till katastrofen. Efter denna segrade den ortodoxa lagfromheten med sitt snäva kanonbegrepp i Palestina över mera vidsynta riktningar, som kanske delvis attraherades av kristendomen. Därmed uppkom en förutsättning för den falska föreställningen om ett senjudiskt litterärt vakuum, som inom fornkyrkan korrigerades av de i den alexandrinska kanon upptagna apokryferna, men som i modern tid fått stöd av det godtyckliga sloandet av samma apokryfer i våra handupplagor av bibeln. I ljuset av grotttexterna framstår perioden närmast före vår tideräknings början som både religions- och litteraturhistoriskt synnerligen betydande.

Det essenska bibliotek vars rester åstadkommit denna nyorientering kan möjligen, av vissa fakta att döma, en gång tidigare ha utövat ett viktigt inflytande. I ett brev från en syrisk biskop till hans ämbetsbroder berättas omkr. år 800 att hebreiska handskrifter någon tid förut hittats i grottor söder om Jeriko. I den arabiska litteraturen, både den judisk-arabiska och muhammedanska, omnämnes en judisk »grottsekt» (al-Maghâriyya)

med speciellt intresse för kronologiska frågor, som fått sitt namn av att dess heliga skrifter förvarats i grottor. Nu är ett typiskt drag i Jubiléernas bok just dess egenartade kronologiska system. Slutligen finns en möjlighet, att den riktning inom senjudendomen som brukar kallas karéer eller karaiter, dvs. »läsare», därför att de i motsats till den rabbiniska talmudjudendomen endast erkänner Gamla testaments auktoritet, fått sina impulser från samma håll. Den av Anan ben David omkr. 760 igångsatta »läsarörelsen» tycks ha gått som en väckelse genom judendomen, och möjligt är att dess biblicism legat bakom masoreternas senare verksamhet. Att Kairogenizan tillhörde just en karaitisk synagoga är väl närmast en tillfällighet. Hur som helst så aktualiseras här intressanta sammanhang, som behöver närmare utredas.

Jag underströk nyss den relativa isolering som präglat hebreiskans ställning inom den nordvästsemittiska språkgruppen. En avsevärd förändring inträdde därvidlag på 1930-talet tack vare fynden i Ras Schamra, en övergiven hamn på Nordsyriens kust. Här låg fordom staden Ugarit, som mot slutet av andra årtusendet f. Kr. ödelades mitt i sin blomstring av de s. k. sjöfolken, som då drog härjande ned genom Syrien och Kanaan, för att med knapp nöd hejdas vid gränsen till Egypten av Ramses III. Ur Ugarits ruiner har fransmännen

grävt fram mängder av lertavlor med kilskrift av ett annat slag än den välkända mesopotamiska, där varje tecken motsvarar en stavelse. Här användes ett verkligt alfabet av samma princip som det feniciska eller hebreiska, med ett tecken för varje konsonantljud. Det finns t. o. m. en ansats till vokalbeteckning. Ugaritiskan är ett västsemitiskt språk, nära besläktat med feniciskan och hebreiskan, men ursprungligare i fonetiskt avseende. Inflytelser från östsemitiskan spåras här i högre grad än i det sydligare belägna Kanaan, inte endast i skrifttekniken utan också på grammatiskt och lexikalt område.

Ras Schamrafyndens höjdpunkt är de omfångsrika mytologiska texter som grävts fram ur ruinerna av ett Baaltempel. De kompletterar på ett lyckligt sätt de sparsamma upplysningar om den feniciska mytologien som förmedlats på grekiska genom Philon av Byblos. Kilskriftstavlorna från Ugarit visar oss ett brokigt nordsyriskt panteon, med delvis kända, delvis helt nya gudomligheter, ofta i dramatisk fejd inbördes. Vi möter också dikter om heroer, vilkas öden skildras i en episk stil som påminner om Gilgamescheposet. Detaljtolkningen är tyvärr i många fall oviss och svävande, trots att skriften snabbt blev dechiffrerad. Beröringspunkter med Gamla testamentet är påtagliga, men väsentligen av formell art. Den hos profeten Hesekiel omta-

lade vise Daniel, som inte bör förväxlas med Danielbokens hjälte, återfinnes här jämte sin son Aqhat som huvudperson i ett längre, ganska väl bevarat epos. Betydelsen av denna sakrala litteratur, som måste ha uppkommit före mitten av andra årtusendet f. Kr., ur litterär och allmänt kulturhistorisk synvinkel behöver inte närmare motiveras. Den nordsyrisk miljö kan näppeligen ha skilt sig alltför mycket från den kanaaneiska kulturmiljö, som mötte hebréerna vid deras framträdande på historiens scen.

Genizatexterna, den ugaritiska litteraturen och grottfyndet vid Döda havet har således gett studiet av hebreiskan och dess litteratur nytt material, nya utgångspunkter, nya perspektiv och problemställningar. Sällan eller aldrig torde ett dött språk på femtio år ha fått villkoren för sitt studium så avsevärt ändrade och förbättrade. Frånsett den redan inledda raden av nya texteditioner blir de mest påtagliga följderna säkerligen nya eller omarbetade grammatiska och lexikaliska framställningar. Vi torde också längre fram, då bearbetningen av Qumränfragmenten slutförts, kunna vänta en grundlig revision av den beprövade Kittelska studiebibeln, där materialet från ökengrottorna lämnat sitt väsentliga bidrag till komplettering av det tidigare så torftiga hebreiska variantmaterialet. Och detta torde i sin tur kraftigt understryka vik-

ten av fortsatt arbete för att tillgodose det inom den kristna kyrkan alltid levande behovet av en förbättrad bibelöversättning.

Då jag nyss betecknade hebreiskan som ett dött språk, var detta näppeligen fullt korrekt. Den klassiska hebreiskan dog visserligen ut som talat språk senast i samband med den nationella katastrofen 70–130 e. Kr. Nyhebreiskan, sådan den möter oss i Mischna och Midrasch, anses allmänt vara ett konstlat, lärt idiom, liksom latinet var under medeltiden. Om det förr har hänt att ett dött språk blivit le-

vande, att det uppväckts ur en lång slummer, är mig inte bekant. Det skulle i så fall innebära något av ett under. För hebreiskans del har ett sådant under skett, tack vare en nationell hänförelse och viljekoncentration utan motstycke. Sedan knappt ett årtionde — närmare bestämt maj 1948 — är hebreiska, eller kanske rättare israeliska, staten Israels officiella språk som talas och förstås av alla israeler, alltså ett levande språk, om också uppväckt på konstlad väg — en drivhusblomma i språkens brokiga örtagård.